

չարտադրէ՝ այն յաւէտ սոսքէ է և ան-
սոսքէ համայն:

Վաղաքական օրինաց համաձայն՝ ա-
նարգական խօսք մի Բանաստեղծութեան
կառուցուի. պահոց դէմ մեղանշողին՝ հո-
գեւոր օրէնքով ինչ՞ը դրուած է դատաւոր
... : Հոգեւորին զէնքն է յաւէտ քաղց-
րութիւն և ներողամտութիւն, բայց Դայն
այս աշխարհի մէջ:

Այսչափ երկար տեսութեամբ մենք ու-
զեցինք հասկացնել Բարոյական գիտո-
ւթեանց պարսպաճառական լինելուն օգուտնե-
րը կամ գոնէ աշխարհական ուսմանց հետ
հաւասար կամ զուգընթաց աւանդուե-
լուն հարկը. որպէս զի քրիստոնէական
կրօնը կարողանայ հասնել իւր փրկարար
նպատակին և այլ ևս դուրս չելնեն աս-
տուածամարտներ, նիւթապաշտներ, որ
խոչնդոտն կլինին ամենայն դարուց ան-
սայթաք յառաջագիմութեանը կրօնական
զարգացմանց: Վրիստոսական կրօնի ճշ-
մարդոտութեանը իւր Բարոյականութեան մէջն է:

Իմ քարոզածը, սիրելի ընթերցող,
նոր բան չէ, անկարելի բան ալ չէ:

Աւրուպացիք անկարելիութեան դադարա-
րը ջրելու վրայ են քանի որ նորանոր
գիւտեր կ'յաճախեն ի դարմանս մարդկա-
յին ազգի միւս ցեղերուն. ասոնք աշխար-
հական գիտութեանց արդիւնք են. ինչո՞ւ կա-
րելի պիտի չլինի նոյն հասարակարգութեան
յառաջ քանի՞ Բարոյական գիտութեանը
և ճշգրտել այն խօսքը թէ, Որքէ՛ք մարդ-
կան իմաստագոյնք էն քան զորքէն լուսոյ
էութեանց յաղագս, ի հարկէ բարին ու չարը
որոշելու նկատմամբ:

Սերը առ Աստուած ամենայն բան կը
յաջողէ, ամենայն դժուարութիւն կ'հար-

թէ ու կտապալէ: Իւրաքանչիւր մարդոյ
սրբութիւնը անմահութիւն է մի մարդոյ
նկատմամբ. ընդհանուր մարդկային ազգի
քրիստոնէական Բարոյականութեան համայն
կենցաղաւարտութեանը անմահութիւն է բո-
լոր աշխարհի համար և վերանորոգու-
թիւն. վասն զի եթէ ըստ Աստուածա-
շունչ Ս. Գրոց մեր նախահայրը իւր
սիրոյ պակասութեամբ զայն դարձուց յաշ-
խարհ ցառոյ և հեթոտութեան, անոր սերուն-
դոց սիրոյ անաւելութեանը կրնայ վերստին
դարձնել ի Դարբար Գիտութեան, զոր առ-
թիւ սոյն 1876 նորոյ տարւոյս կմաղթէ
իւր սիրելի համազգեաց

ՀԱՅԿՈՐԴԻՆ:

ՀԱՄԱՐՈՍ ԻՄՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԵՐ ՆԵՐԿԱՅ ԴՐՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱՅ

Սկզբնական գաղթականութիւնները
նայելով հանգամանքներին՝ իւրաքան-
չիւրն յատուկ եւ առանձին կրթաւ կամ
Երաւիք եւ կամ Լայքէն դրութիւնք կազ-
մեցին հետեւեալ կերպով:

Գաղթականութեան մի մասը, որ եղա-
նակի եւ կլիմայի բերմունքէն ստիպեալ,
իւր տեւողականութիւնը միայն աշխա-
տելու մէջ գտաւ, եւ տեսաւ որ առանց
հոգալոյ չէ կարող պահել իւր գոյու-
թիւնը, սկսաւ մաքառել զանազան դը-
ժուարութեանց դէմ, եւ սոցա յաղ-
թելու համար պէտք եղաւ հնարքներ
մտածել. որք հետզհետէ յառաջեցին
եւ ստացան կատարեալ կերպարանք եւ
նոցա օգուտը բազմակողմանի դարձաւ:
Այս բաւական չէր, մարդիկ հարկ հա-

մարեցին մարգարայել գիւտերով իւրեանց ներկայն մխլթարական առնել եւ ապագայն փառաւորել։ Եւ հետզհետէ աշխատեցին արհեստները կատարելագործել։ Գթուարութիւնները հեշտացնել եւ մտաւոր զարգացմամբ իւրեանց փառքը ապագայում ճարել։ Սոքա՛ որ սկզբում ահ եւ սարսափ էին ղգում երեւոյթներից, յաճախակի նոցա ազգեցութեան ենթարկուելով, մտածեցին պատճառը գտնել, եւ վերջապէս գիւտի յաղթանակը տանելով ուրախանում են։ Սոքա տեսան որ իւրեանց բոլոր շրջապատողները միայն օգտի համար են, սկսան ուսումնասիրել։ Ի վերջոյ բնական հետաքրքրութեամբ բոլոր ստեղծուածքը քննութեան առան եւ ահա այսօր ըստ բաւականին յաջողելով եւ հասնելով նպատակին խրախուսւում են։ Այսպիսիները վարում են կեանք, արդիւնաւոր կեանք, կեանք՝ որ գնալով ողջունում է աւելի փառաւոր ներկայ։ Ահա այսպէս մի մասն **Գաղափար** գրութիւն կազմեցին բոլոր յարմարութիւններով, եւ իրաւ, սոցա ջանքն է յօգուտ ընդհանուր մարդկութեան։

Գաղթականութեան այն երկրորդ մասը, որ իւր ապրուստը աշխատութեամբ ճարելու հարկ չըտեսաւ, եւ պէտք չը կար երկար ու բարակ մտածելու, որով հետեւ նորա չերեւակայածը ինքը կլիման (եղանակն)՝ իւր ջերմութեամբ հոգում էր, սկսաւ միայն իբր զբաղմունք խաշնարածութեամբ պարապել, թափառական եւ վրանաբնակ կեանք վարելով, եւ կամ նահապետական անշարժ գրութեամբ իւր սերմանած եւ Աստուծոյ խր-

նամքին ապաստան թողած արտից իւր ապրուստը սպասելով։ Սոցա փոյթը չեղաւ հեշտ եւ աւելի յաջողակ միջոցների վերայ մտածել։ Եւ կատարելագործուիլ սոցա գործը չէ։ Սոցա իշխողն է միայն աւելորդապաշտութիւնը եւ ծուլութիւնը։ Սոքա՛ որքան որ անցեալէն եւ ի ներկայիս նկատել կարողացած եմք՝ կոտեսեմք ո՞ր մարդկութեան ոչ մի ծառայութիւն արած են։ Այսպիսիների կեանքը **Գաղափար** անգործութիւն է, իսկ ապագայն՝ տխուր եւ ոչ ինչ։ Եթէ կրթութեամբ ազգերի ձեռնտուութիւնը չառաջնորդէ նոցա դէպ ի մի որ եւ իցէ արդիւնաւոր շրջան, նոցա գոյութիւնը մի եւ նոյն անմխլթար գրութեան մէջ պիտի մնայ։ Ահա՛ թերակիրթ ազգերի գրութիւնը։

Վայրենի գրութիւնը նոքա են կազմում՝ որք հանգամանքներին չը կարողանալով դիմադարձել, կերպարանափոխ եղան կեանքի բոլոր տիպարներով եւ սովորութեամբ դէպ ի այն գաղանական գրութիւնը, որով միշտ պէտք է մաքառէին գաղանների հետ։ Եւ տեղական եղանակին յարմարուելով կամ հանգերձեղէնների գործածութիւնը բոլորովին մերկացան եւ Այրեցեալ Գօտոյ կատաղի գաղաններին հաւատարեցան, որք բնականաբար աւելի կատաղի են լինում, եւ կամ կենդանեաց անհեթեթ մորթերի մէջ փաթաթուելով՝ գանդաղ եւ թշուառ էակներ դարձան, որպիսի են Սառուցեալ Գօտոյ բնակիչները։ Եւ սոքա երբէք կարող են ունենալ հասարակական կեանք, գրականութիւն եւ մտաւոր զարգացում։

որոց դեռ թագաւորող օրէնք իսկ չը
կայ: Սոցա մէջ սովորական բան է տե-
սակալիցը կրից դոհել: Ահա վայրենի
կեանքի յատկանիշը:

Համեմատելով մարդկութեան նոյն
երեք տարբեր դրութիւնները, մենք բո-
լորովին զանազան դասակարգեր ենք
տեսնում: Եւ սորա պատճառը ոչ այլ
ինչ է՝ թէ ոչ առաւելապէս տեղական
հանգամանքներու եւ եղանակի աղդե-
ցութիւնը: Վայրենին իւր գաղանական
կեանքով չէ կարող հաւասարուիլ թե-
րակրթին, եւ ոչ թերակրթը քաղա-
քակրթին իւր անտարբեր՝ անշարժ՝ եւ
ինչպէս սովորութիւն է ասել՝ նահապե-
ասան դրո՛ւնէս: Իսկ քաղաքակիրթը
անհամեմատ բարձր է բռնում՝ թէ իւր
հասարակական եւ անձնական գործու-
նէութեամբ, թէ արհեստից եւ գիտու-
թեանց վերաբերութեամբ եւ թէ կա-
նոնաւոր գրականութեամբ:

Սօսքերս դարձնելով մեր (Հայոցս) վե-
րայ, ո՞ր կարգից համարուելու ենք, վայ-
րենի դրութեան վերագրել մեզ՝ անհնար
է: Բոլորովին թերակիրթ անուանել՝ չէ՝
կարելի: Որովհետեւ մեր մէջ մի մասն
բանիմաց, խորհուն եւ քաղաքակիրթ
կարող է համարուիլ իւր հրատարակած
օրագիրներովը, լրագիրներովը, ինք-
նուրոյն հեղինակութիւններովը, թարգ-
մանական գրուածներովը՝ նա եւ ճար-
տար վաճառականութեամբ, արհեստա-
գիտութեամբ եւ ընկերութիւններովը:

Եթէ վայրենի եւ թերակիրթ դրու-
թեան մէջ չենք, ուրեմն կրթեալ աղգե-
րի շարքում պէտք է մեզ որոնել. եւ
գուցէ թէ այսպէս եւս լինէր. բայց ա-

ռաճը ասում է, «մի ձեռք ծափ չի-
տայ»: Որովհետեւ Հայերի մէջ կայ մի
կարգ, որ ըստ ամենայնի շատ օտոր վի-
ճակումն է, այդ գիւղացին է աւելի, գիւ-
ղացին՝ որ սփռուած է Հայաստանի շատ
կողմերում եւ վիճակներում: Սոցա մէջ
կան այնպիսի տեղեր՝ որոց բնակիչ Հայք
իւրեանց օրականը ճարելու համար թա-
փառում են տարիներով մի քանի նշա-
նաւոր քաղաքներում եւ նահանգնե-
րում, որը թէ ո՞րչափ տիրառիթ եւ
վտանգաբեր հետեւանք ունի, կարելի է
իմանալ արդէն այն տեղեկութիւնից,
որ երբեմն Պօլսում տեղական Աղգային
վարչութեամբ վճռուել է ամեն միջոց
գործ զնել պանդուխտներին իւրեանց
հայրենիքը դարձնելու, դէպ ի հայրե-
նիք, որից հեռանալով չեն կամենում
վերադառնալ իւրեանց ընտանեաց թը-
շուառութիւնը՝ հայրենիքի խեղճու-
թիւնը եւ այլ եւ այլ տեսակ զրկանքնե-
րը չրտեսնելու համար...: Սոքա կարեկ-
ցութեան արժանի են, որովհետեւ սո-
ցա մէջ կան այնպիսիներ՝ որք մայրենի
լեզուն անգամ չըգիտեն, ուր մնաց
աղգութեան վերայ գաղափար ունենան:
Զսոսա ո՞ր կարգին վերագրելու է, զսո-
սա՝ որք մի պաշտելի կրօն ունին, եւ ո-
րի վերայ աւելի ծանօթութիւն չունին,
այլ միայն արտաքին մի քանի ծէսեր են
ճանաչում եւ էականի տեղը բռնում:
Զսոսա ի Հայութեան պահօղն է կրօնը,
որոյ ի սէր Հայ բառը դեռ յիշվում է.
վերջապէս սոքա՝ որ կրօնով Հայ աղ-
գութիւն են կազմում եւ ոչ ըստ քա-
ղաքականին նշանակած աղգութեամբ,
այո՞՝ սոքա թերակիրթներ են, որոնցից

կրօնը եթէ վերցրիր՝ վերցուած է Հայութիւնը:

Կրօնը, մեր ազգի այս ամենազօրեւապահումը պահապան հրեշտակը՝ հոգւոյ աղատ ղգացումը Հայաստանի շատ անկիւններում եղած Հայերի մէջ թէ ինչ գրութիւն ունի, ցանկացողը թող թերթէ լրագիրները, կրտսնէ թէ ինչ պէս խեղճ վիճակի մէջ է ազատութեան պատրուակով եւ բարեգործութեան դիմակով ծպտեալ բռնաբարող կաթոլիկ եւ բողոքական քարոզիչների ձեռքում, այն մարդոց՝ որք լինելով կամ հարուստ ընկերութեան ներկայացուցիչներ, է որ դրամով, է որ խոստմունքով եւ է որ հայ մանկալին իւրեանց ցանցը ձգելու համար պատրաստած դպրոցներով՝ յանուն ընդհանուր լուսաւորութեան, եւ կամ խարդախութեան ամեն ձեւերում վարժուած անօրէնութիւնը իբրեւ արդարութիւն գործողների ձեռքով, օգուտ քաղելով հանգամանքներից՝ խեղճ հայերի աչքը փռել են փչում. զնոսա աղգային եկեղեցիէն բաժանում են. նորա կրօնով Հայութիւնը վերայից քերթում են եւ տարօրինակ մի ճիւղը, Հայ սովորութեամբ, Հայ լեզուով, Հայ արիւն խմող, Հայի տուն քանդող կաթոլիկ կամ բողոքական անունով մի մարմին կանգնացնում, որը ընդունելով մի օտար աղանդ եւ կրօն՝ ուրանում է աղգութիւնը եւ իւրեան կոչում է ուղղակի կաթոլիկ կամ լուսաւորական: Տեսէք, որպիսի խեղճ գրութիւն է նոցա գրութիւնը, որ կարծում են կաթոլիկ կամ բողոքական աղգութիւն կայ աշխարհիս վերայ. սոքա, այո՛, կա-

րեկցութեան արժանի թերակիրթներ են: Եւ սոցա գրութիւնը կորուստ է սպառնում սպագայում:

Դաւանաւորութիւնը քաղաքական անկախութիւն ունեցող աղգաց եւ քաղաքակիրթների համար չունի այն կորուստներ հետեւանքը ինչ որ մեր համար է: Թերակիրթ Ասիացին իւր աղգութեան յատկանիշը միմիայն կրօնն է գնում, եւ կարող է ուրիշ կերպ անել, — ուրիշ բոլոր կապերը կրօնի առաջ ոչ ինչ են. իսկ քաղաքականացեալ Եւրոպացին կրօնը ներքին ղգացում եւ ազատ հաւատք է համարում. նորա յատկանիշը ջոկ է: Ասիացին կրօնքով է պարծենում, Եւրոպացին՝ աւելի աղգութեան անունով եւ յառաջագիմութեան մըրցանակներով: Ասիացին կրօնքը փոխելով՝ փոխուած է համարվում եւ աղգութեամբ. իսկ Եւրոպացին՝ ինչ կրօն կողէ թող ընդունէ, զարձեալ նա հաւատարիմ է իւր աղգութեան եւ կոչմանը:

Հայերիս գլխաւոր ճիգը պէտք է լինի դեռ մեզ Հայութեան մէջ պահելու համար ամեն միջոց գործ դնել կրօնական գիտելիքը իւր բոլոր սրբազան աւանդութիւններով մանաւանդ ժողովրդի մէջ ընդհանրացնել. հարկաւոր է աշխատել այս կրօնական եռանդը եթէ ժողովրդեան մէջ մարած է՝ արծարծել, եթէ մեռնելու վերայ է՝ աշխատել յարուցանել: Հայերը Ասիայումն են. Ասիացւոյ բնաւորութիւն ունին. տեղիք պէտք է տալ գայթակղութեան, այլ մանաւանդ այնպիսի միջոցների գիմելու է, որ սիրելի լինի ժո-

զուլրդին: Այս կարեւորութիւնը մեր եկեղեցական նախնի սուրբ հարք շատ լաւ զգացին: Քաջ գիտեալով նա եւ թէ ինչպէս կարելի է զարթեցնել կրօնի սէրը ժողովրդեան մէջ՝ ամեն միջոց գործ գրին նորան գրաւել գէպ ի եկեղեցին՝ դէպ ի այն տունը՝ ուր նոքա հոգեւորապէս մխիթարվելով պէտք է մայրենի լեզուի քաղցր հնչիւր լսէին, որը պիտի մատակարարէր նոցա Ամենաբարձրելոյ հոգեշահ պատուէրները: Դէպ ի եկեղեցին, որը զարգարեցին արարողական ճոխութեամբք եւ տօնական հանգէսներով, խորհրդաւոր օրերով՝ պաշտօն ընթերցումներով եւ ներդաշնակ հոգեղուարձ շարականներով ու մեղեդիներով, որոց տիրող զօրութիւնը արդէն յայտնի է:

Բայց այժմ՝ Հայր ըստ բաւականին փոխուած է, նորան Հայ պահօղն միայն է հետեւեալ գաղափարը, թէ «ինչպէս իմ հէրն էր, ես էլ էնպէս, ես հօ հօրիցս լաւ չեմ»: Հայր կարող է անտարբեր մնալ դէպ ի եկեղեցին, մանաւանդ այժմ՝ երբ բարեբաղդաբար՝ շնորհիւ Վեհ. Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց Տ. Գէորգայ Դ. Հայկական Զայնագրութիւնը մտաւ մեր եկեղեցւոյ մէջ, եւ պարտաւորեցուցիչ դարձաւ ամենուն համար. այս գեղեցիկ նպատակ է. այսուհետեւ կարող է եկեղեցին ժողովրդեան վերայ աւելի եւ ազդու կերպով ներգործել: Զէ յափշտակվում կանոնաւոր ընթերցումաց իմաստով. չէ լսում եկեղեցւոյ բեմից ոգեւորող քարոզներ հիմնուած գեղեցիկ բարոյականների եւ կենցաղօգուտ խորհրդածութեանց

վերայ : Այն ինչ կորստաբեր եւ օտարօտի սովորութիւնները օր աւուր յաճախում են: Պատկառելի եւ սուրբ ամուսնութեան խորհուրդը՝ որ մինչեւ այս վերջին ժամանակներս ունէր իւր ցուտ եւ ամբիժ գրութիւնը, այժմ բոլորովին այլ նպատակի է ծառայում. առեւանգութիւն, անհարազատութիւն, բռնի ամուսնութիւն տեղի են ունենում. ամենայն տեղ գանգատ, ամենայն տեղ բողոք յաճախ լրսվում են, մինչեւ անգամ յուսահատ անձնասպանութիւններ են լինում: Եւ այս ինչո՞ւ: Ահա թէ ինչու: Թէպէտ մեր եկեղեցւոյ սուրբ Հարք շատ խոհեմ կանոններով սահմանել են ամուսնութեան խորհուրդը, սակայն այս կանոնները ոչ եթէ իրականութիւն են ստանում, ոչ, այլ կատարվում են իբրեւ արարողութիւն միայն. թէպէտ եկեղեցին պահանջում է հարսի եւ փեսայի փոխադարձ հաւանութիւն, բայց ի տեղիս տեղիս սորան փոխարինում է հօր կամ մօր կամքը, որից ազատուելու համար՝ սիրահար սրտերը վճռում են առեւանգութիւն: Եւ եթէ այս չը յաջողեց՝ ակամայ մինչեւ եկեղեցին են գնում, ուր թէպէտ քահանայի հարցումները հաւանութեան համար կրկնվում են, սակայն այս ոչ եթէ հաւանութիւն ստանալու համար է, ոչ, այլ լոկ ծէս. թող պաակոռողները բացասական պատասխան տան՝ բայց կայ մի ձեռք*)՝ որ

(*) Պատկի ժամանակ զիւղերում հարսի և փեսայի հետ գնում է եկեղեցի հարսի բարեկամներին մի կին, որը միշտ նորա մօտ է լինում պսակ

բռնի հարսի գլուխը խոնարհեցնում է. այսպիսի ամուսիններից ինչ երջանիկ օրեր է սպասուելու, թող ինքն ընթերցողը եղրակացնէ: Այս անկարգութեանց առաջին առնելու համար եւս Վեհ. Կաթողիկոսը դարձրեց իւր խորին ուշադրութիւնը, եւ կանոնները որոշ որոշ կանոնական կոնդակով առաջարկեց ուր հարկն է, որք տպուեցան եւ Արարատում: Այսուհետեւ կրղգուշանա՞ն արդեօք մեր քահանաները, այդ փորձը ցոյց կրտայ:

(Մեքէմէ Է Եւրոպայ)

ԵՆՈՎՔ ՍԱՐԿԱՒԱԴ ՄՈՎՍԷՍԵԱՆ.

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՆՊԱՍՏ Ի ՇՈՒՇԻՈՅ.

Շուշեցի մեր սիրելի ազգայիններէն մի քանի անձինք ի ձեռն Երժ. Խորէն Վարդապետ Ստեփանէի 500 ռուբլ. նուիրեցին ի նպաստ Ճեմարանի Մայր Աթոռոյս:

Մեծաւ և հրապարակական շնորհակալութեամբ կգովմք մեր բարեպաշտ եղբարց այսպիսի նուիրաբերութեան առթիւ յայտնած բարեզգաց եռանդը և նըպատակը:

Կի ժամանակ և հարցումների ժամանակ հարսի գլուխը միշտ վայր խոնարհեցնում. այս կինը կոչվում է Կարմաշոյ:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ.

Երժ. Յովհաննէս Վարդապետ Երեմեան Տաթևու Վիճակին Փոխանորդ կարգեցաւ ի տեղի Երժ. Ստեփան Վարդապետի Մխիթարեանց, որում ուրիշ կարեւոր պաշտօն պիտի յանձնուի:

Ի ԿԱԼԿԱԹԱՅԷ.

Ի Կալկաթայէն ստացեալ թղթակցութիւններ կհաղորդեն, որ Գեր. Գրիգորիս Երբեպիսկոպոս Ն. Նուիրակն Հայոց Վիճակին Հնդկաստանի՝ Կալկաթայի Ենգղիական Գեր. Երբեպիսկոպոսի հետ ի միասին՝ ի 16/28 ն անցեալ Գիկտեմբեր ամսոյ՝ ներկայանալով Ենգղիոյ Գահաժառանգ Ալպերտ Լոգուարտ մեծ Իշխանին՝ արժանաւոր սիրով մեծաբուեւ է:

Նաեւ ի դիմաց Վեհ. Երբային Պիրմանստանի երկու պատգամաւոր ի Կալկաթա եկած լինելով Ենգղիական գահաժառանգ մեծ Իշխանին գալուստը շնորհաւորելոյ համար, նոքա կյայտնեն Պիրմանի արքային անհամբեր սպասելը մեր Վեհ. Հայրապետի զրութեան համաձայն՝ նորին Գերապատուութեան ի Մանդալէա մայրաքաղաք զալուն, և ժամադիր լինելով՝ Գեր. Գրիգորիս Երբեպիսկոպոս՝ տարւոյս անցեալ Յունվար ամսոյ վերջերում դէպ ի Մանդալէա մայրաքաղաքն Ճանապարհորդելոյ պատրաստուեր է: — Մանդալէա ի Կալկաթայէ ցՊանդուն՝ անտի ցԵվա կամ Հավա գետոց վերայ 25 օրի չափ նաւարկելով՝ և